

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK FÜZETEK

Kéthavonta megjelenő kiadvány
XXV. évfolyam 253. szám
2021. május–június

*„Emlékek nélkül, népeknek
híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)*

Tisztelt Olvasóink!

ISMÉT FŐVÁROSI ÖRMÉNY KLUB!

Minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor tartjuk a Fővárosi Örmény Klubot, amely új helyszínen, az Orlay utca (Bp. 1114, Orlay utca 6.) közösségi terében kerül megrendezésre.

Mindenkit szeretettel várunk!

Megjelenés csak oltási igazolvánnyal lehetséges! Maszk viselése ajánlott!

Örmény fohászok – 3

„Ismét és ismét békességben könyörögjünk az Úrhoz. Fogadj el, ments meg és irgalmazz.”

Így emlékezem a szövegre egy majd 100 éves kis liturgia fordítást tartalmazó könyvecske nyomán. (Egyben emlékezzünk az egykori fordítókra is!)

A keleti liturgiák tele vannak különféle könyörgéssorozatokkal. Különböző neveken. A göröghöz viszonyítva megfelel a „kisekterániának”, csak a szövege összetettebb. Többször is elhangzik egy-egy szertartásban. Alkalmas arra, hogy időnként fohász gyanánt éljünk vele. Kifejezve a megismételt mondatkezdőszóval a vágyunkat felélesztve, hogy – állandóan – Isten jelenlétében járjunk. (Hisz Ő mindig is lát minket.) És ott még a kérésünk, hogy fogadja el imánkat (annak a szándékát) hisz úgy hisszük-tartjuk: irgalma végtelen. Legyen tehát az idézet bármely dolgunk kezdő-befejező fohásza. Egy pillanat elég a felidézésére.

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

NYITVA!

Július van. Nyár. És a nyárnak melegnek kell lennie, akkor szép, akkor jó. Amikor pedig fázósan összebújunk téli esteken majd a négy fal között, sült gesztenyét rágsálva, forró teát kortyolva, milyen jó lesz elővenni azt a sok szép fényes és meleget árasztó emléket, amit zsebünkbe gyűrt a nyár. De biztos, hogy ennyire melegnek kell lennie a nyárnak? Már a június második fele is hervasztó volt, de jelen állás szerint továbbra is és újra itt a kánikula. Ha a hőérzettől eltekintünk és kinézünk a hűs szobából az ablakon, vagy bátran elindulunk egy sétára, azért a napsütésben a táj gyönyörű ilyenkor. *Weöres Sándor* így ír erről „Kánikula” című versében:

„Szikrázó az égbolt
aranyfüst a lég,
eltörpül láng-űrben a
tarka vidék.
Olvadtan a tarló
hullámzik, remeg,
domb fölött utaznak
izzó gyöngyszemek.”
(...)

A hőség ellenére a legfontosabb, hogy végre újra találkozhatunk, találkozhattunk egymással, immár személyesen is. Már május végén klubestet tarthattunk az Orlay utca kellemesen hűvös falai között. Jó volt újra együtt lenni, még ha maszkosan is akkor még. *Zsigmond Benedek*től a „Csordapásztorok” című nem éppen nyár eleji dalt hallhattuk örményül, ami ettől függetlenül óriási élmény volt. Az estéről Várady Mária írásában olvashatunk mostani lapszámunkban. Aztán az Országos

Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Kulturális Központ szervezésében az Ihász utcában ismét „piknikelhettünk” egyet családjainkkal. A hangulat és az ízek is jók voltak, kellemesen telt a nap. Júniusban ismét klubest várta közösségünket, *Flórián Ági*, az egyesület újdonsült irodavezetője pedig közben kirándulásokat is szervezett, hogy ne csak az épített környezetben lássuk egymást.

Ki ne maradjon a XIV. Budavári Örmény Nemzetiségi Nap, mely sakkversennyel, előadással, muzsikával zajlott, és amelyen *Mikó István* színművész úr is csatlakozott hozzánk. Szintén *Várady Mária* írásából tudhatjuk meg a részleteket.

Nagy lendülettel indult újra tehát magyarörmény közösségi életünk, legyen érte hála az Úrnak!

Igyekszünk minél több időt és programot tölteni az Orlay utcai templomunkban és közösségi térben, ami nagyszerű dolog és eleink eredeti célját is végre újra próbáljuk megvalósítani. **A járvány azonban a diplom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megapasztotta az utóbbi időben. Kérjük tehát innen is, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával amelyet a plébánia 11707024-20005210 számlájára tud küldeni. Köszönjük.**

Újra együtt lehetünk tehát, immár maszk nélkül is láthatjuk egymás arcát és a mosolyt az arcokon, tegyük ezt bátran minél több programon és ne csüggedjünk a nagy melegben, jönnek előbb-utóbb a frissítő záporok. Szépséggel és örömmel teli nyarat kívánunk mindenkinek!

Várady Mária, Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat elnöke

Az új élet dicsérete

2021 május 20-án HÉT HÓNAP kényszerszünet után újra indult a Fővárosi Örmény Klub, ahol Isten dicséretére felzengett a Hájrr mer.

Már hagyományápolásnak nevezhető a minden hónap harmadik csütörtökén 17 órakor kezdődő Fővárosi Örmény Klub. Huszonöt év következetes munkája, hogy annyi baj, torzsalkodás, pénzhiány, betegség ellenére „...és mégis élünk”.

A Klub meghívott előadója *Zsigmond Benedek* Szongott Kristóf díjas armenológus, az ELTE BTK tanára volt. Hosszú évek kutató munkájának egy kis szeletét, az örményekkel foglalkozó, átfogó felfedezéseiből néhány konklúziót osztott meg közösségünkkel.

Jó volt hallani pártatlan bölcs szavait a főleg szórványban élő örmény kolóniák sokszínűségéről, akik mind adtak környezetünknek, hozzájárulva a többségi nemzet fejlődéséhez, és mindenütt integráltak a befogadó nemzet legnemesebb erényeit.

Így esett szó a Kárpátok övezetében élő, Lengyelországtól Észak-Moldván át Erdélyben és Délvidéken megtalálható komoly örmény közösségekről. De az indiai, a jeruzsálemi, a francia, olasz vagy szíriai közösségek mind örménynek vallják magukat, - bár mindenik különbözik.

Az Élet, a történelmiség hozadéka, hogy egy nagy világhálózat alakult ki az ősei földjéről elüldözött örmények között. A mai Örmény Köztársaság egytizede Nagy Örményországnak.

Mi, erdélyi magyar-örmények különleges kiemelt helyet foglalunk el ezen a palettán. Menekülésünk útvonala ANI fővárosból kiindulva, hosszú évszázadok után érkezve a Magyar Királyság határához, Csíkszép-

vízen, Gyergyószentmiklóson, Erzsébetvároson és Szamosújváron át Budapestig.

Zsigmond Benedek ismertette a **Csíkszép-vízi kéziratos örmény énekeskönyvet**, mely az egyházi népének szövegét és dallamát is tartalmazza.

Az örményekre oly jellemző vitalitás csakis az Isten-hit szimbiózisában élt tovább évszázadokon át. Maroknyi örmény hármezer kilométerre az Óhazától! És templomokat épít, mindig a legszebbet. Énekel, mindig a legszebben, Az örmény ritust őrzi a szentmise áldozatban, mert annak díszesnek kell lennie, hiszen az a Mindenhatónak bemutatott szakrális dráma, az Eucharisztia áldozata.

Az erdélyi örmények imádságaikban őrítették a nyelvet – nyolcszáz éven át!

A magyar ajkú katolikusoktól átvettük a szent énekeket -, örmény nyelvre lefordítva. A hívek a pap csendes imádságai alatt együtt énekeltek, megvallva hitüket és közösséghez tartozásukat. Ilyen énekből kaptunk ízelítőt a „*Szent vagy uram*” és „*Csordapásztorok*” örmény nyelvű felidézésével.

Zsigmond Benedek

Az integráció nem jelentett identitás váltást. 350 évet tudhatunk magunk mögött Apafi Mihály 1672-es letelepedési engedélye óta. Ez legkevesebb tíz generáció szórványban, Erdélyben. És 100 év óta még Erdélytől is elszakítva...

Május a Szűzanya hónapja. Illő és üdvös, hogy a májusi klubot *Ave Mariával* nyissuk. *Kirkósa Tünde* csellóművész, *Szilágyiné Kirkósa Ágnes* hegedűművész és *Kirkósa Tamás Péter* csellóművész érzékeny játékában a szív hangjai szólaltak meg. A *Luigi Bottazzo Ave Mariát* játszó Kirkósa Trió minket is lelkiileg a Szent Istenszülő – Szurp Asztvadzadin felé terelt.

Egy kevésbé ismert *Francois Villon* ballada vitt minket a szerzetes költő-fenegyerek imádságos világába. *Balade á Notre Dame*, (Ballada, melyet édesanyja kérésére készített a költő, hogy imádkozhassék *Miasszonyunkhoz*) *Illyés Gyula* fordításában, *Várady Mária* színművész értő tolmácsolásában hallhatta a szépre mindig érzékeny közönség. A rendezvény meglepetése egy gyönyörű *Michael Haydn* mű volt. Nehéz két csellóra és hegedűre zeneművet találni, és lám a Partiumban, Nagyváradon élő *Michael Haydn* zeneszerző, a *Josef Haydn* öccse, ránk gondolt. Ő hosszú ideig a Püspökség szolgálatában állt. Eközben épült a nagyváradi Szent László Székesegyház (1752-1779), de a fölszenteléskor szerzőnk már a Salsburg-i Székesegyház karnagya. Gyönyörű szabályos négy tételes

mű a *C-Dúr divertimento*. A fiatal Kirkósa Trió – *Kirkósa Péter* hegedűművész gyermekei –, oly harmóniában, gyöngéden, olykor tűzzel és mindent átható örömmel játszottak, hogy a lelkes közönség minden tétel után tappsal jutalmazta a művészeket. Mindannyian, Kirkósa Tamás Péter kifejezettem, örültek ennek a szeretetteljes családi hangulatnak, és vastapsnak.

Ez jellemezte az első Fővárosi Örmény Klubot. *Dr. Issekutz Sarolta* elnök-asszony, a Klub háziasszonya *Flórián Ágnes* irodavezető bemutatásával folytatta a találkozót. Ágnes belépése remekül sikerült. Mi tudjuk, hogy édesapja *Flórián Antal* színművész, aki képviselőként sokat dolgozott a magyarországi, szegedi és budapesti örményekért. A staféta jó kezekbe került, mert *Flórián Ágnes* máris munkába lendült. „Az úton mást is hívni kell”... és Ő szeretettel hívott minket csapatépítő kirándulásokra.

Különleges színfolt volt ezen a találkozón, hogy szerény Agapénk előtt *Zsigmond Benedek* vezetésével felzengett a *Hájr mer*. Tanúságtétel ez arról, hogy mi nem csak a templomban vagyunk keresztények és örmények, hanem MINDIG.

Ezen a délutánon újabb feladatok, lehetőségek tünnek föl előttünk; például, hogy más nemzetekhez hasonlóan vissza kell tanulnunk imádságainkat, énekeinket úgy, ahogy Bartók tanár úr szöveg: „Csak tiszta forrásból.”

Kirkósa Trió és dr. Issekutz Sarolta

Várady Mária

Gyarmati Béla

Örmény arcképek 2. Begidsán Katalin és Lukáts Lukács

Lukáts Lukács

Begidsán Katalin férje, *Lukáts Lukács*, 1782-ben született Zalatnán, a dúsgazdag erzsébetvárosi Lukácsok közül való *Lukács Jakab Ágoston* és *Dániel Mária* gyermekeként. Azt hihetnénk, valami különleges huncutság, hogy keresztnévül családnevét kapta, de ez tévedés lenne. Egyfelől, az erzsébetvárosi Lukácsok majd 300 ismert nevű férfiája közül több mint egy tucatnyinak is Lukács az egyik keresztnév, illetve bérmanege, mégpedig igen sokszor az elsőszülött fiúé. Másrészt, a korabeli örmény családok közt előfordulnak az Ábrahám Ábrahám, a László László, vagy a Todor Tódor nevek is. Ez az erdélyi örmények elmagyarosodásának korai szakában nem volt ritka névadási mód. Ráadásul *Lukáts Lukács* keresztnévű bérmanegei közt az anyakönyvben szerepelt a Tódor és az Imre (Heinricus) is, az utódokban azonban – tán épp furcsasága miatt – a kettős Lukács öröközte meg. Nevének írásmódja változatos: saját korában írták Lukáts Lukácsnak is, meg Lukáts Lukácsnak is, de sírkövén egészen egyedien LUKÁTS LUKÁTS szerepel, jelezve a ts és a cs korabeli egyenértékét.

Ámbár *Lukáts Lukács* Zalatnán született, és ott élve is gondosan fenntartotta az Erdély-szerte igen kedvező kereskedési jogokat biztosító erzsébetvárosi polgárjogát (amire az alapot nem csak ott-lakás, hanem ottani ház-, vagy házrésztulajdon után való oda-adózás is biztosíthatta). Ezt a zalatnai anyakönyvek hivatás rovatába bediktált „senator et postaemagister eli-

sabethopolensis”³ bejegyzések igazolják. Meg kell jegyezni, hogy az „erzsébetvárosi” jelző a dédapja, Lukács Jakab által 1762-ben megszerzett armális nemesség ellenére sem nemesi előnév volt – hiszen a nemeslevélhez birtokot nem kaptak, és a nemesítés idején még csak nem is Erzsébet városban, hanem Gyergyószentmiklóson laktak –, azonban mindig fontosnak tartották az erzsébetvárosi polgársághoz való tartozásukat hangsúlyozni, előbb a kereskedési előjogok biztosítására, utóbb a birtokos nemessé vált rokonsággal való egyenjogúságot igazolandó.

Lukáts Lukácsnak többféle „foglalkozás”-áról vannak adatok: „gazdag örmény kereskedő”, majd (valószínűleg atyja után) zalatnai postamester, pénzváltó és végül, de egyáltalán nem mellesleg aranybányatulajdonos⁴. (A korabeli aranybányák már akkora tőkét kötöttek le, hogy egyetlen

Lukáts Lukács fényképe

ember nem birtokolhatta, de a bányatársulatok fő-részvényesei, az igazgatósági tagok igen szép jövedelmet húztak, mintha csak tulajdonosok lettek volna.)

Lukáts Lukács atyja kihagyta az erdélyi örmények 1760-as nagy nemesség-szerzési akcióját⁵, csak két évvel később, a második hullámban szereztek nemesi armálist, mégpedig alighanem a kiépülő postaállomás-rendszerben rejlő lehetőségekhez való hozzájárulás érdekében. (A postamesteri állás ugyanis „bizalmi” állás volt, a nem nemes ember pedig nem juthatott állami álláshoz.) A zalatnai postamesterség egyfelől szépen jövedelmezett és lehetőséget adott törvényes mellékes pénzszerzésre is, másfelől társadalmi rangot jelentett.

Lukáts Lukács 1807-ben Zalatnán vette feleségül *Begidsán Katalint*⁶, és házasságukból hét fiú és három leány született. Gyermeküket gondosan taníttatta:

- Dávid Konstantin gyógyszerésznek tanult, diplomamunkája elkészült, de 22 éves korában meghalt,
- Dávid arany- és kénbányák résztulajdonosa volt, és később *Wagner Jozefával* kötött házasságából való elsőszülött fia lett *Lukács László*, a későbbi miniszterelnök,
- János a Zalatna-környéki Boteși hegyen, Bucsum községben a „Jakab és Anna Bányatársulat” igazgatója volt, 1849 után zalatnai postamester és az iskolaszék tagja,
- Mihály szintén több bánya igazgatóságában vezető szerepet töltött be (az 1899-es preszákai emlékműavatáson „volt 48–49-es nemzetőr”-ként neveztek),
- József gyógyszerész lett és nyugdíjba vonulásáig a schönbrunni udvari patikában volt Hoflieferant (udvari szállító).

A lányok neveltetése más irányú volt. Anna leánya a zalatnai kohóműben dol-

gozó *Adorján György* mérnök felesége lett de a véres események következtében három gyerekkel fiatalon özvegyé lett. Róza⁸ 1850-ben egy Galiciából áttelepült lengyel származású tisztviselőhöz, *József Woyciechowski*hoz ment feleségül.

Egyes feltételezések szerint *Lukáts Lukács* azon magánosok közé tartozott, akik az 1811-es és '16-os devalváció kapcsán – jutalék fejében – közreműködtek a pénzváltásban, ezzel is hozzájárultak a család vagyonosodásához. Ezért nevezhették 1849-ben „örmény pénzváltónak”. *Lukáts Lukács*ot az 1848–'49-es szörnyűségek során az oláhok kirabolták, házat felperzselték, őt magát feleségével és leányával együtt kivégzésre vitték és csak szerencsés véletlennek köszönhetően, hogy a lázadók egyik vezére megmentette őket (mert ilyen is volt...). (Később *Lukáts Lukács* Róza leánya a zalatnai véres események alatt tanúsított bátor embermentő cselekedeteiért magas uralkodói kitüntetésként a Ferenc József érdemkereszt arany fokozatát kapta.)

A Zalatnán élt Lukácsok többsége az 1848–'49-ben átélt viszontagságok ellenére később is Zalatnán élt, egészen halálukig, csupán Róza követte férjét annak hivatala szerint különböző városokba. *Lukáts Lukács* öreg korára a postamesterséget János fia vette át. A Zalatna környékén fekvő ércbányák igazgatását, megosztva, Dávid, Mihály és János vették át, de a Zalatna-környéki bányák soha többé nem heverték ki az oláh dúlásokat: mire a bányákban és a kohóművekben esett károkat kijavították, addigra gazdaságtalanná váltak, és modernizálásukra az egykor legendás Lukács vagyomból már nem volt fedezet. (Az 1800-as évek legvégén *Lukáts Dávid* fiának, Lászlónak politikai pályára való lépésekor a Lukácsok végképp megváltak az egykor legendás bányáktól.)

*Lukáts Lukács*ról egyetlen fénykép maradt fenn, ami öregkorában készült. Ez a kép minden tekintetben „kilóg a sorból”. Különlegessége ott kezdődik, hogy – sajnos – később nem készült róla festmény. Azzal folytathatjuk, hogy az ábrázolt személy kifejezetten egyszerű, szinte paraszti viseletben lett fotografálva. A magasan záródó nyakú fehér (vagy igen világos) színű ing örményes népviseletre emlékeztet, de a kép gyengesége miatt a részleteket nem lehet kivenni. *Lukáts Lukács* – a kép szerint – nem viselte az örményekre akkoriban meglehetősen jellemző bozontos szakállt (ami például József és Mihály fiának minden képén látható), hanem csupán egy szép „magyaros” bajuszt.

Sajnos, a kép még a fényképezés azon kezdeti korszakában készült, amikor a halvány és kontrasztzegény másolatot gondos kézimunkával „utókezelni” kellett: egyes vonások kiemelésével, vagy „hozzárajzolásával”.⁹

A mintegy 5 cm x 7 cm-es fénykép vélhetőleg akkor készült, amikor Róza leánya 1850 nyarán férjhez ment és Zalatnáról férjéhez Gyulafehérvárra költözött. (Ekkor Lukács 68 esztendő volt.) Nem tudunk róla, hogy a korabeli vagyonosok közt szokásban volt gyakorlat szerint a fotográfia alapján csináltattak volna olajfestményt. A fényképet Róza leszármazottai a nagy becsben tartott családi fényképalbumban nemzedékek során át őrizték meg, mint az elődök legkorábbi fényképét, hogy most megoszthassuk az érdeklődőkkel.

A Zalatnán élt erzsébetvárosi Lukácsok legtöbbször a rend helyreállása után az őket 1848–'49-ben ért szörnyűségek dacára visszaköltözött Zalatnára. *Lukáts Lukács*ról ezt csak feltételezni tudjuk, mivel miután 79 esztendő korában az élet rendje szerint meghalt, végül őt is a zalatnai katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.

Nagy szerencsénk van, hogy Lukáts Lukács síremléke – rokonsága néhány más tagjának síremlékével együtt – a zalatnai római katolikus temetőben máig megmaradt. Bár lenne valaki, aki az egykori zalatnai magyarörmények még megmaradt sírjait gondozná!

Lukáts Lukács sírja

Lábjegyzetek

³ senator elisabethopolensis = erzsébetvárosi tanácsstag

⁴ A Zalatna-környéki bányák aranyon és ezüstön kívül közel azonos arányban tartalmaztak sok más értékes ércet, egyebek közt például tellurt is, így egyáltalán nem csupán az aranyhozamuk jelentette e bányák értékét.

⁵ Mária Terézia 1758-ban úgy rendelkezett, hogy azon armális nemesek, akik a Temesi Bánságban birtokot vásárolnak, attól fogva teljes jogú birtokos nemesnek tekintessenek, amire válaszul 1760-ban 16 örmény familia szerezte meg az armálist, majd vásárolt birtokot és hirdette ki a nemességét. Ezen akció kiugró jellegét mutatja, hogy az erdélyi örmények 1667 és 1939 közötti nemesítéseit vizsgálva ezen kívül csupán az 1762-es esztendő volt olyan, amiben 3-nál több nemesítés történt. (S ezeknek mint csak sajátos oka volt: Erdély szerte kiépült a postaállomások hálózata, ami a vagyonos és távolsági összeköt-

tetésekkel jócskán rendelkező örmény nagykereskedők számára igen vonzó hivatalnak ki-nálkozott, azonban ehhez is hivatalképes, azaz nemes embernek kellett lenni. Az országgyűlés igyekezett az armalistákat nem-nemesként kirekeszteni, de a bécsi kormányzat által működtetett hivatal ilyesmire nem vetemedhetett. Ez az oka, hogy 1761–'62-ben további nyolc nemesítést kezdeményeztek az örmények, tehát a 130 év alatt nemesített 59 erdélyi örmény családnak nagyjából a fele 1760–'62 közt szerezte az armálisát, az 1758-as kormányzati döntésre való talpraesett válaszként.

⁶ Begidsán Katalin képét az „Örmény arcképek – Begidsán Katalin” cím alatt mutattuk be

⁷ Lukáts Dávid képét az „Örmény arcképek – Lukáts Dávid” cím alatt mutattuk be

⁸ Lukáts Róza képét az „Örmény arcképek – Lukáts Róza” cím alatt mutattuk be

⁹ Ilyenfajta fénykép-retusálásokon szerezte Zichy Mihály a később oly tökélyre vitt alakbrázolási készségét. Még az I. világháború korából is ismerünk olyan fényképet, ahol az arc fényképéhez – nem leplezve a technikát –, egyszerűen hozzárajzolták a kiegészítőket és a ruházatot.

Felhívások!

Kedves Olvasók!

Szeretnénk, ha sikerülne egyre több érdeklődőhöz eljuttatni újságunk anyagát, a magyarörménységgel kapcsolatos híreket, kulturális értékeinket. Ha szeretne elektronikus formában is kapcsolatban lenni velünk, vagy van olyan örmény származású rokona, barátja, ismerőse, aki szívesen bekapcsolódna kulturális életünkbe, kérjük küldjön egy e-mailt egyesületünk címére, a magyar.ormeny@t-online.hu e-mail címre.

A járvány az Orlay utcai templom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megapasztotta az utóbbi időben. Kérjük, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával amelyet a plébánia **11707024-20005210** számlájára tud küldeni.

Köszönjük!
Szerkesztőség

Várady Mária

Az okos örmény és a dolvath Beszámoló a XIV. Örmény Nemzetiségi Napról

2021 június 13-án – Pádúai Szent Antal napján – szerencsésen megtartottuk a XIV. Budavári Örmény Nemzetiségi Napot. Az okos örmények mind ott voltak a találkozón, de dolvath, vagyis a szerencse is kellett ahhoz, hogy a gondosan megtervezett, sok fáradtsággal összeállított program remekül szórakoztassa a Nagyérdemű közösséget.

10 órakor a Virág Benedek Ház termeiben gyermekhangok, udvarán vidám cicázás és okos hallgatás vette kezdetét. Sakkversenyt ígért a meghívó, volt nyertes kettő is; *Sasvári Alíz* és *Balla Kerka* miután megnyerték a sakk-partit, mozgásra vágytak, így *Czárán Erzsébet*tal együtt hangos nevetéssel tüzdelve kergetőztek. A kézműves foglalkozást *Borosnyai Klára* ötvösművész irányította. Szép is lett a *Czárán János I.* díjas gyöngyfája és a gyöngyök-től roskadó *Czárán Gabriella* alkotása. Táncversenyhez készültek a gyerekek, zsűritagok: *Sasvári-Merza Krisztina* és *dr. Czárán István*. Nem könnyű ügyeségi feladatot teljesítettek – hosszú időn

át – a versenyzők. A feladatot nem áruljuk el, jövőre újra lesz verseny! A legjobb ilyenkor, hogy *Czárán Mátvás* vigaszdíjban részesült, és a táncverseny győztese, *Sasvári Alíz* mellett a II. helyezett *Czárán Erzsébet*, mint a legfiatalabb versenyző szintén díjat kapott. A verseny tisztaságát felügyelte és az adminisztrációt kezelte *Merza Marcellné Mimi*. A díjakat *Várady Mária*, a Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat elnöke adta át. Az eseményről *Balogh Jenő* fotói tudósítanak.

A lendületesen indult programsorozat mint az idő, haladt tovább. 16 órára együtt voltak a fellépő művészek, ami nagy biztosságot jelent a szervező számára.

Mikó István

Dr. Székely András Bertalan

A gyönyörű környezet, az évszázados falak, a nyári nap – s a kedves arcok csakis jót ígértek. A közönség megtöltötte a termet, a mögötte lévő helyiséget is, az udvaron is hallgatták a műsort.

Lakatos Miklós virtuóz primás és zenekara az első ütemtől elbűvölte a közönséget. Szívből szólt a hegedű, a cimbalom, klarinét, brácsa és nagybőgő. *Johannes Brahms V.* magyar táncára összehangolódtunk! Az est ragyogását Szabó Anikó művésznő *Karinthy Frigyes Előszó* című versével emelte. Nagy színésznő őszinte vallomása életéről, küldetéséről. Jó volt hallgatni, Vele együtt lenni.

Az ifjú előadók népes taborából újabb felfedezés számunkra *Pánczél Klaudia* operaénekes, aki méltán nemzetközi énekverseny díjazottja. Mi is sok-sok tapssal díjaztuk szárnyaló énekét!

Itt most *Nuridsány Zoltánné Mimi* elnökösszony leveléből idézek:

„Köszönöm a több mint kedves délutánt. Sikerült nagyszerű művé-

szeket felkérni. A cigányzenészek egytől-egyig vérbeli muzsikuskok, szólisták is lehetnének a maguk műfajában. A primhegedűs üveghangjai még most is a fülemben csengnek! Tüneményes volt Szabó Anikó különösen Szilágyi Domokos játékos, fantasztikus gazdag szókincs varázsával, humorával. Régen hallottam ilyen „agytornát” még a szarkazmust is finoman adagolta a jellemábrázolásban. Mégis kísértett öngyilkossága! Miért?? Feltolult bennem *Hervay Gizella* síremléke, hiszen mellette sétálok el, ha Zoltán földi nyughelyéhez megyek. Ilyen összetett az ember szelleme, lelke, érzélemvilága egyaránt.

Szép hangú a „leányka”, de még finomítani kell bizonyos hangszíneit. Kellemes és bájos teremtés. A Zseninkről csak felsőfokon szólhatok. /no igen, a Zsenink: *Mikó István* Jászai Mari-díjas színművész, érdemes és kiváló művész, rendező, zeneszerző,

Lakatos Miklós és zenekara, Mikó István, Várady Mária, Szabó Anikó és Pánczél Klaudia

Kedélyes beszélgetés és finom falatok

népszerű szinkron-színész, tiszteletbeli Örmény. – a szerk./ Jókedvre derített válogatott vegyes műfajú előadásával. S Te ismét megleptél a cigány temperamentummal és minden mással.”

Dr. Székely András Bertalan kisebbségkutató, a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnökhelyettese mérnöki pontossággal idézte a rendszerváltás előtti és utáni éveit. Ehhez kapcsolódott a Kárpát-medence népeinek összefogása, éppen harminc éve történt. 1991 Fekete Márciusában a marosvásárhelyi magyarokat – köztük *Sütő András* írot – román hordák támadták meg. Ekkor siettek segítségükre a vásárhelyi és karácsonyfalvi cigányok, bátran verték vissza a részeg oláhokat, nem kímélve saját magukat: „Ne féljete magyarok, itt vannak a cigányok!” Mindig szívesen énekeltem cigánydalokat, de ezen az estén hálám és tisztelem jeléül énekeltem. /Az fenti sorokban történelmi megjelölést használtam – a szerk./

Kiváltságosnak érezzük magunkat, hogy felkérésünket elfogadta *Mikó István* színművész. Bármit játszik, énekel vagy verset mond, embersége megérint, szívünkbe költözik, Őt csak szeretni lehet. Mesés hangjai, szerelmes vallomása a csikóbőrös

Délutáni versenyek és programok nyertesei

kulacsocskához, ezer érzelmre képes hangszíne szórakoztató, színészi nagyságának egy szelete előttünk állt. Az idő repült... s mi hallgattuk volna még...” *Gyönyörű szép kék az ég..*”

Ilyen hihetetlen színvonalas műsort csak bravúrral lehet befejezni. És *Lakatos Miklós* primás, *Vadász Károly* cimbalmos, *Bóni Zsolt* nagybőgős, *Váradi Gyula* klarinétos és *Rontó Róbert* brácsás *Gheorghe Dinicu Pacsirtájával* zárt. Bravúrosan.

A XIV. Örmény Nemzetiségi Nap szerény eleganciával, *Virág Benedek* humanista költőnk ősi budai belső udvarában, kellemes ízekkel ismerkedve, kötetlen beszélgetésekben, örömben, borbán – Atybandi szellemében, alkotók és közönség, együtt zártuk az estét.

Az örmények, magyarörmények szorgalmasak, kitartóak, hagyománytisztelők, igényesek, szeretik az életet, - ezért hosszú életűek. A vezetők erőssége a közönség tagjainak erősségében van.

Ezért köszönöm mindenkinek, hogy kitartóan látogatják a Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat rendezvényeit, az ANI –Budavári Örmény Színház előadásait. Jövőre a XV.-re visszavárunk mindenkit!

Blénesi Éva

A produktív fájdalom művészete, avagy az elvesztett otthon újrateemtése Gross Arnold műveiben és az oszmán-örmények emlékiratos könyveiben

Mi az a houshamadyan? Kicsoda *Gross Arnold*? Mi a közös *Manoog B. Dzeron* és *Harutyun Szargszjan* (Alevor), a „houshamadyan” műfaja kiemelkedő képviselőinek munkáiban és *Gross Arnold* színes rézkarcaiban? Hogyan lehet az emlékezést az értékörzés és az értékteremtés eszközévé tenni? Átültethető-e az egzisztenciális félelem, a szorongás és a veszteség valami produktív és értékes formába? Ezek a fő kérdések, amelyek leginkább foglalkoztatnak ebben az esszében, azzal a céllal, hogy közelebb hozzak két különböző világot, amelyek annak ellenére, hogy távol esnek egymástól térben, időben és műfajaik tekintetében egyaránt, mégis lényegüket tekintve oly sok közöttük a közös vonás.

Mi az a houshamadyan?

A houshamadyan egy összetett szó, amely a „housh” (emlék) és a „madyan” (könyv) – szavakból tevődik össze, és amely „regiszter” vagy „kézirat” jelentéssel is bírhat. Ugyanakkor, Houshamadyan a neve annak a berlini székhelyű non-profit szervezetnek is, amely 2010-ben alakult meg, és amelynek az a célja, hogy rekonstruálja és megőrizze a valamikori Oszmán Birodalom területén élt örmények életét a visszaemlékezésekre épülő kutatások révén.¹

Vahé Tachjan² szerint gyakran találkozhatunk a „Houshamadyan” (emlékek könyve), „Hushakotogh” vagy „Hushartzan” (emlékművek, emlékhelyek) kifejezésekkel e könyvek címeiben vagy előszavaiban. Az átfogó „houshamadyan” kifejezés is innen származik. Az emlékkönyv feladata az is, hogy megőrizze a letűnt múltbéli életet, az elvesztett várost, a történelmet és a hagyományokat, a hősöket, az építészetet, a konyhaművészetet, a dalokat és táncokat az emlékezés révén. Más szóval, a houshamadyan, mint kiad-

vány – amint arra *Marianne Hirsch*³ találoan mutat rá - óhatatlanul úgynevezett útóemlékezetté válik, amely örökségül szolgál az elkövetkező generációk számára. A Houshamadyan egyik célja éppen az, hogy olyan eszközöket kínáljon fel, amelyek révén az oszmán-örmény emlékezet rekonstruálhatóvá válik. Ahogyan erre Tachjian rámutat, tulajdonképpen az újraírt historiográfia és az újraépített emlékezet megörökítésének a hiánya volt az oka annak, hogy hosszú ideig elvágták az oszmán-örmények hétköznapi és régimúlt világa közötti kapcsolatot.

Ki is az a Gross Arnold?

A nemzetközileg elismert Kossuth- és Munkácsy-díjas magyar festőművész és grafikusművész, *Gross Arnold*, 1929-ben született az erdélyi Torda városában. Édesanyját *Kovrig Ilonának* hívták. A kovrig szó köznapi értelmében perccet jelent, viszont mint családnév, a Kovrig egyike volt a számos erdélyi jellegzetes örmény neveknek.

Gross Károly, *Gross Arnold* apja festő volt, így ő volt a későbbi művész első tanára. *Gross Arnold* 1947-ben, 17 éves korában menekült Magyarországra a zöldhatáron keresztül, anélkül, hogy befejezte volna a középiskolai tanulmányait, de kivételes rajztudása miatt később felvételt nyert az Iparművészeti Főiskolára. *Rembrandt* és *Dürer* műveit tanulmányozva folyamatosan dolgozott a műfaj újrafelfedezésén.

Hamar népszerűvé vált a gazdagon részletező stílusa révén. Tipikus színezési technikája miatt minden lenyomata különbözik egymástól. Képeit a csodálatos tündérmesék gyermeki világa jellemzi, ahol a nap mindig ragyog, képei pedig tele vannak virágüzletekkel, sétáló emberekkel, zeppelinekkel, és játék mozdonyokkal. Képein a szépség és az öröm, a mese világa jelenik meg, amely mentes minden háttorzongató vagy komor elemtől. Műveit több alkalommal állították ki Rómában, Tokióban, Amszterdamban, Londonban, Los Angelesben, Hamburgban, Bécsben és Tbilisziben.⁴

Gross Arnold, Grúzia, 1957.

Mi a közös vonás a houshamadyanok és Gross Arnold rézkarcainak világa között?

Látszólag, a két szerző, *Harutyun Sargisian* (Alevor, 1864-1947) és *Manoog B. Dzeron* (1862-1938), houshamadyanjaiban ábrázolt oszmán-örmények mindennapi élete, valamint egy erdélyi kisváros kertjének képe – Torda, amelyet olyan élenként ábrázolt műalkotásaiban *Gross Arnold* (1929-2015) olyan távoliak egymástól térben, időben és műfajban, hogy első pillantásra senki sem gondolná, hogy egyáltalán van valami közös vonás bennük. Ha azonban közelebről megvizsgáljuk őket – szükség esetén időnként nagyítóval közelítünk a metszetekhez –, megdöbbenünk a két világ közötti kapcsolódási pontok és hasonlóságok sokféleségén.

Ezek közül a legfontosabbak közé tartozik:

- a szerzők emlékeiben örökké élő ősi haza, város/ falu elvesztése
- az otthon és a menedék elvesztése miatti egzisztenciális félelem, mint a népirtás utáni/migráció utáni élet egyik fő tényezője
- produktív szenvedés: a veszteség és a fájdalom érzésének átültetése egy más minőségbe, a szükségből erény kovácsolása, amelynek tapasztalatát érdemes megosztani egy minél szélesebb befogadói réteggel
- a szerzők azon törekvése, hogy rekonstruálják munkáikban a saját oszmán-örmény /erdélyi szülőföldjük múltját a maguk hitelességében
- az ősi örmény szönyeg és az örmény könyvkultúra, az örmény könyvnyomtatás motívumrendszerének, a középkori kéziratok hagyományaira épülő színes miniatűröknek, mint beépíthető örökségnek és potenciális inspirációs forrásnak a használata az elvesztett kör-

nyezet részletes, aprólékos leírásához alkalmazott munkamódszer

- Az Életfa és a karácsonyfa *Gross Arnold* grafikájában és a Halhatatlanság Alma-fája az örmény népmesékben

A letúnt világ megjelenítése a houshamadyanokban

Vahé Tachjian szerint a két szerző – Dzeron és Alevor – könyveikben a rajzolat, a vázlatkészítést léptette elő az emlékezés és a tanúságtétel eszközkévé, hiszen ha nem álltak rendelkezésre fényképek, akkor az emlékek alapján kellett újraalkotniuk a falut, annak társadalmi szerkezetét, a mezőgazdasági eszközöket, az emberek mindennapjainak használati tárgyait. *Manoog Dzeron* és *Alevor* könyvei azzal a céllal íródtak, hogy bemutassák Parchanj és Palu falusi életét. Ahogyan *Vahé Tachjian* fogalmazott, Dzeron és Alevor számára emlékezni és írni, írni és rajzolni, a múlt visszaállítása az életük értelmévé vált.

104 olyan rajz van *Manoog Dzeron* könyvében, amelyek együtt képesek rekonstruálni Parchanj mezőgazdasági életét is. Minden valószínűséggel csak a végleges száműzetés tudata és a helyi örmény világ örökségének megőrzésére irányuló vágy készítette Dzeront, hogy teljes részletességgel rajzolja le a vidéki élet eszközeit. Nagy szakértelemmel örökített meg *Manoog Dzeron* a Khochakants nevet viselő ház alaprajzát vagy Parchanaj egyetlen fürdőjének és a *Hobbala Tono* által birtokolt malomnak az alaprajzát is.

Alevor könyvében 166 rajz szerepel, amelyek szintén nagyon fontosak az anyagi kultúra rekonstruálhatóságának szempontjából. Ebben a sorozatban szerepel többek között a *khorbologh* (*khulinchak* vagy *khulunchik*), amelyet a ház közepéről lógattak le *Metz Pakh* (Nagyböjt)

idején. Kemény hagymából készült, amibe hét darab kakastollat szúrtak, melyek a böjt egy-egy hetét jelképezték. Amint arra *Tachjian* rámutat, Alevor palui *khvorbologh*-ról készült skicce egyedi abban a tekintetben, hogy ezen még apró lándzsákat is láthatunk, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy megijesszen minden gyereket, akinek a böjt megszegésén járt volna az esze.

Emblematikus figurák és értékszimbólumok *Gross Arnold* emlékvilágában

A kényszerűségből hátrahagyott, elvesztett otthon okozta traumatikus élményekre adott művészi reflexiókként jelennek meg *Gross Arnold* grafikáiban a kert, a hinta, mint visszatérő motívumok, amelyek az egyes alkotások címeiben is konkrétan utalnak az őket életre hívó élményrétegre. (*Emlékek kertje I*, 1969; *Emlékek kertje II*, 1970; *Emlékek kertje III*, 1972; *Tordai műterem I*, 1965, *Tordai műterem II*. – *Édesanyám virágoskertje* 1971; *Napsugaras kert I*, 1967; *Napsugaras kert II*, 1972; *Tordai kert II*, 1989 – csak hogy egy párat említsünk a grafikus számos, a témába vágó alkotása közül.

Művészi pályafutása kezdetén *Gross Arnold* tájképeket festett, és akvarell technikát használt, de később fokozatosan áttért a színes rézkarc műfajára, ahol tájait mesészerű lények lakták be, amelyek

Torda kertje, körülbelül 1932-ben. (Családi fotóarchívum)⁵

Tordai Műterem I., 1965.

hangsúlyos előfordulásukkal emblematikus jelentésre tettek szert és értékszimbólumokként jelentek meg a munkáiban. Ezen értékszimbólumok közé tartozik a *hintakeret*, az apró játék *gőzmozdonyok*, *növény- és állatvilág antropomorf* alakjai, valamint *zoomorf emberalakok*, a *karácsonyfa* vagy *életfa*, *zeppelin* stb.

Mindezek a mesebeli elemek kiemelt szerepet kapnak és többletjelentéssel telítődnek az egyes műalkotásokban. A hintakeret egyike az ikonikus jelentőséggel bíró motívumoknak, amelyhez a bölcső, a nyugalom és a gyermekkor asszociációja társul. A hinta előre és hátra mozgása felidézi a bölcsőt és a ringatást, és általa annak az emlékét, amikor gyerekek voltunk. Egy mélyebb szinten – a tudat oda-vissza oszcillációja révén – a hinta átlépi a határokat a tér és az idő, a valóság és fantázia, a valós és az elképzelt, a jelen és múlt, a gyermekkor és felnőttkor között.

A művész vallomása szerint fiatal kora óta, de különösen azután, hogy elmenekült Erdélyből, úgy érezte, hogy a gőzmozdonyok vonzzák. Mivel titokban lépett át a zöld határt, és illegálisan érkezett Magyarországra nem látogathatta meg a családját. Ezért a gőzmozdonyok váltak a művész számára nemcsak az utazás és szabadság szimbólumává, hanem a honvágy megtestesítőivé is, a vágyakozásé, hogy egyszer visszautazhasson a szülőföldjére. (*Játék-vonat*; *Gőzmozdony és a festő*).

Játék-vonat, 1979.

Gross Arnold metszeteiben a mesészerű kerteket különös, zoomorf és antropomorf lények lakják be: emberarcú virágok, állatfejű emberek. Ezen utóbbiak játékos és ironikus önarcképek formájában jelennek meg, magát a művészt képviselve, hol madár, hol pedig kecskefejjel.

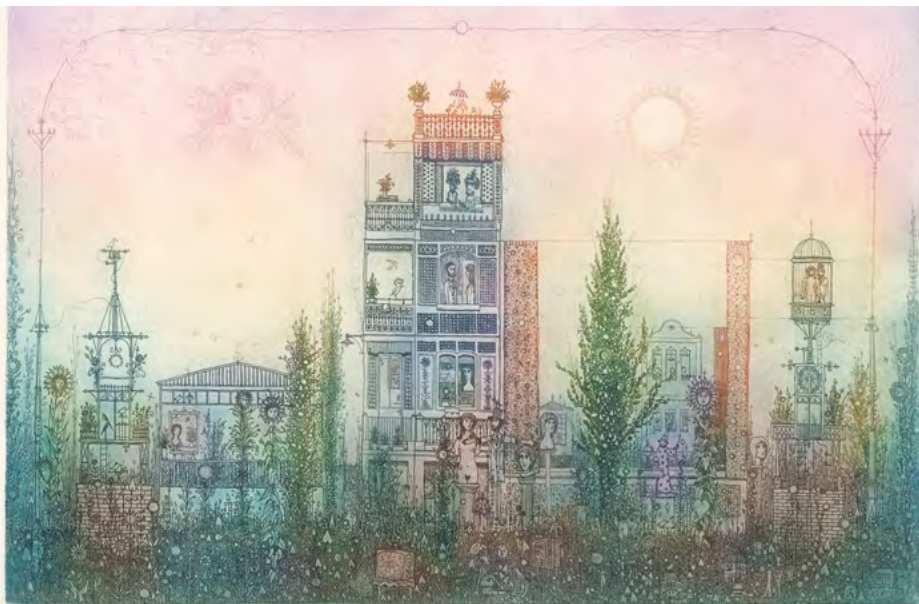
Az angyalok Gross Arnold színes rézkarcaiban néha kettős karakterben jelentek meg: úgy is mint angyali testek, és úgy is mint szárnyas lények, akik a művész anyját ábrázolták (*Tordai műterem II. – Édesanyám virágoskertje* 1971; *Madarak és angyalok*). Hankiss Elemér szerint a halandó embereket és a művészeket évezredek át lenyűgözték az angyalok, amelynek egyik oka valószínűleg az lehet, hogy az emberekben mindenkor kiélégíthetetlen vágy és szomszomság lakozott a biztonságra, a védelemre, egy üres és félelmetes világmindenségben.⁶

Az Életfának és a karácsonyfának is gazdag szimbolikája van. Jelezheti a kötődést a családdhoz, származáshoz, lehet a jelképe

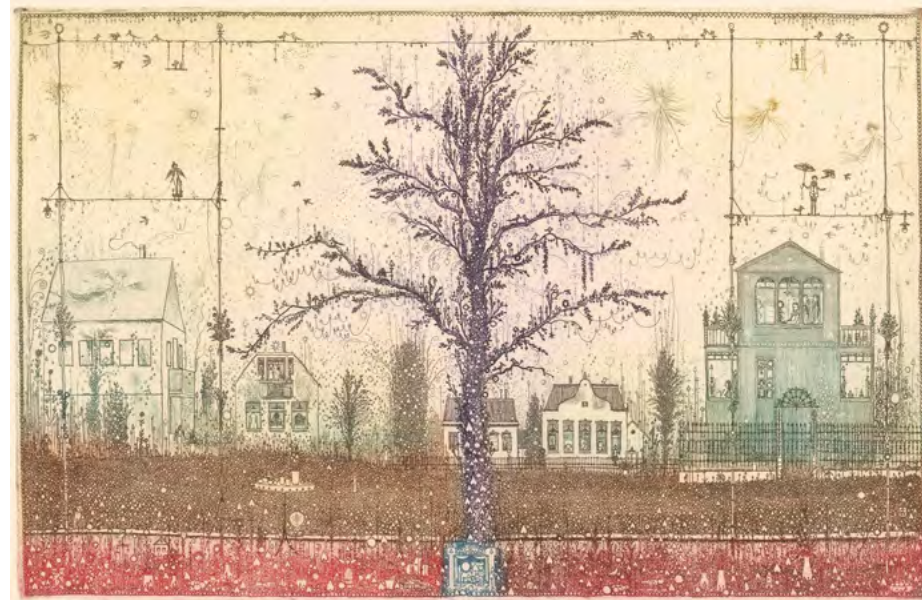
termékenységnek, a növekedésnek, de a szent és a profán, a földi és az égi közötti összeköttetésnek is. A karácsonyfa mint kései leszármazottja az életfának, szintén a halhatatlanság szimbóluma, de egyben ikaroszi szimbólum is, világtengely, axis mundi, a transzcendencia és a spiritualitás felé való törekvés jelképe. Gross Arnold kompozícióinak fő motívumai közé tartozik mindkettő (Lásd *Emlékek kertje*, *Kis karácsony*, *Napos kert*)

Gross Arnold tudatosan törekedett a szépség és a harmónia megjelenítésére a műalkotásában azt állítva, hogy az élet olyan kegyetlen, hogy kell lennie egy helynek – és ez a művészet világa –, ahová a rút és a kegyetlenség nem hatolhat be. A színek és formák az ő értelmezésében arra utalnak, hogy létezik egy erős rend és harmónia ebben a világegyetemben, és hogy a világegyetem fő összetevője lelki, nem pedig anyagi természetű a lényegét tekintve.

A Grossban Arnold-ábrázolta világban minden színes, mesebeli hangulatú,

Emlékek kertje II. 1970-ben.

Az emlékek kertje, 1969.

játszótérszerű. Grafikáiban a kerteknek eredendően poliszémikus jelentésük van: elsődleges szintjükön egyfajta menekülésként értelmezhetőek, vagy ellenállásként a rendszerváltás előtti korszakot uraló hivatalos szocreál stíluselvárásokkal szemben, de mélyebb szinten értelmezhetőek védelmi burokként, a művész autonóm magánuniverzumaként, pontosabban a gyermekkorának elvesztett Édenkertjeként.

Végül, a kert Gross Arnold grafikáiban úgy is megjelenik, mint mitikus szimbólum, az ősi földi Édenkert, amelynek mély érzelmi és archetipikus jelentősége van, és amely az ártatlanságot, a harmóniát és az örök békét testesíti meg.

Következtetések

Gross Arnold színes, dinamikus, de mégis békés és harmonikus felületeinek minden négyzetmilliméterét városok, virágok, fák, varázslatos növények és emberek népesítik be egy különleges és sajátos, egyedi világot teremtve.

Grafikái különleges gyermeki, ártatlan hangulatúak, ahol a nap mindig ragyog, és a táj tele van virágokkal és játékokkal. Művészetében az emberek a természet részei. Gross Arnold a szépséget, az örömet és egy tündéri világot közvetít műveivel. Annak érdekében, hogy enyhítse a félelmet és a szorongást, a művész körül vette magát szimbólumokkal, védelmi szférával, s e ragyogó konstrukciók révén egyedülálló művészi univerzumot teremtett.

A houshamadyanok és Gross Arnold által kínált aprólékos, és kidolgozott munkák szokatlanul sokféle példákon keresztül mutatják fel, hogy a biztonságért és szabadságért, az értelmes életért és az emberi méltóságért folytatott küzdelem – a múlt elemei, amelyek egykor a mindennapi életük olyan szoros részét képezték – nemcsak az emberiség nagy szimbolikus rendszerében, hanem az emberi lét legtriviálisabb, mindennapi kapcsolataiban és aspektusaiban is jelen vannak: a tragédiákban, az emberi veszteségekben, vagy a

khorbologh (vagy khulinchak)

haza elvesztésében, a játékokban, a házak alaprajzaiban, az egyszerű használati tárgyakban, a szentben és a profánban egyaránt. A houshamadyanok világa és *Gross Arnold* művészi univerzuma hosszú és sokrétű, kiterjedt utazást kínálnak, valódi emberi kalandot, ahol meglepve fedezzük fel, hogy végső soron sem az *Emlékek kertjében*, vagy a *Tordai kertben* szereplő *hintakeret* sem pedig az *Alevor* által leírt *khorbologh* vagy *khulinchak*, amely *Metz Pahk* (Nagyböjt) idején csüng le a falusi ház mennyezetéről, a legkevésbé sem triviálisak.

Lábjegyzetek

¹ <https://www.houshamadyan.org/home.html>

² Vahe Tachijan: *Oszmán-örmények. Élet az anyaországban, a száműzetésben, a társadalom újjáépítése a diaszpórában.* L'Harmattan – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2019.

³ Marianne Hirsch: *The Generation of Post-memory: Writing and Visual Culture After the Holocaust.* Columbia University Press, New York, 2012; Marianne Hirsch: *Family Frames: Photography, Narrative, and Postmemory,* Harvard University Press, 1997.

⁴ *A művészet kertje. Gross Arnold (1929-2015)* (Szerkesztők: Gross András és Rum Attila, Szerzők: Feledy Balázs, Gross András, Révész Emese) Gross András Gross Arnold kft., Budapest, 2019. Gross Arnold Archivum.

⁵ Külön köszönet Gross András Somának, a művész fiának a fotók és az illusztrációk nagylelkű biztosításáért.

⁶ Lásd a kérdésről részletesen In: Hankiss Elemér: *Az emberi kaland.* Helikon Kiadó, Budapest, 1998.

Hegedüs Annamária

Örmény pénzek Bugacpusztán

Talán szokatlan, hogy egy cikk könyvajánlással kezdődik. Tormay Cecile: *A fehér barát* című vaskos könyvből ugyanis igen jól érzelmi az olvasó, milyen mérhetetlen pusztítással járt a tatárjárás, s nem volt ez másképp a török időkben sem. Mindkét tragikus esemény zömében a Tiszántúlt és a Duna-Tisza-közét érintette. Nem véletlen, hogy az Alföldön több csonkatornyot, pusztatornyot találunk külföldre elnevezéssel. Szinte felkiáltójelként mutatja egy-egy torony, hogy körülötte egykor település lehetett, vagy csak az alapfalak maradtak meg. Két Árpád-kori templomromot a XII. Kerületi Örmény Önkormányzat által szervezett kiránduláson felkerestünk már: a Soltszentimre határában álló Csonka-tornyot, illetve a szőregi monostor maradványait. Ez utóbbi a kunok 1280. évi hadjárata során pusztult el.

Figyelmünket azonban a bugaci különlegességre irányítjuk, ahol 2010-ben történet régészeti feltárások Rosta Szabolcs régész vezetésével.

A korai középkorban e területen virágzó élet volt, a XII-XIII. században a Duna-Tisza-köze regionális központja volt. Az első forrás, 1219-ből egy Petur (vagyis Péter) nevű apátságot említ. A kolostor és a bazilika 1130-1150 között épülhetett. Száz éves fennállása alatt valószínűleg négy átépítésre került sor, a legjelentősebb

1230 körül, ekkor kaphatott tornyokat a bazilika. Nagy valószínűséggel bencés kolostorról van szó, amelyet a Becse-Gergely nemzetség tagjai alapítottak. A templom mérete átlagosnak mondható. Bazilikás szerkezetű, háromhajós, félköríves szentélyzáródású templom emelkedett itt, karzattal. A templomhoz csatlakozott a kolostor és egy mellékkápolna is. Ez a templom és a kolostor rövid életű volt; egyetlen jelentősebb átépítéssel nagyjából száz évig állt, a tatárjárásig. Régen egy szent ereklyéit

ÖRMÉNY ARCOK
NYÍLT FOTÓTÁR

www.ormenyarcok.hu

Nézegessen régi fotókat,
keressen ismerős neveket,
találjon rá új rokonokra.

Küldje el Ön is régi családi fotóit,
hogy együtt őrizzük és gyarapítsuk
az örmény közösség emlékeit!

elhelyezték a templomban, s az istenháza általában e szentről kapta a nevét. Nos, itt a számtalan lelet közül a legértékesebb a Szent Péter ereklyetartó, mely két gyönyörű zománclemez, s a Rajna-vidéken készülhetett az 1180-90-es években. Az egykori monostor körül kb. két kilométer kiterjedésű település lehetett.

Az 1340-es években a kunok hoztak létre egy falut a fenti Pétermonostora helyén. A kolostor és a templom falát építőanyagként használták. Később is így hívták a települést, jóllehet monostora már nem volt meg. A XV. század végére kopott a név, és maradt a Monostor. Ma Bugac felsőmonostori pusztájáról vagy Bugacmonostorról beszélnek. Valószínűleg e kor leletei lehetnek a bibliaveretek, misekönyvveretek elégetett maradványai, a Rómából származó zarándokjelvények.

Egy mélyszántás kapcsán XIV–XVI. századi kisebb templom alapfalai kerültek elő – rengeteg sírral együtt. A török időkben ment tönkre ez az istenháza. Egymás mellett tehát két templom, a korai bazilika és az „újabb” templom alapfalai láthatók. E területet a XIX. századtól az 1920-as, 1930-as évekig temetőként használták a bugaci telepések. Valószínűleg azért, mert a XIX. században még látszódtak ott romok, és tudták, hogy az megszentelt hely volt.

Eltérő korokból különféle leletek kerültek elő. A legértékesebb a már említett Szent Péter ereklyetartó, ám a régészek több mérlegre és mérlegsúlyokra is bukkantak, ezek alapján királyi pénzváltó jelenlétét feltételezhetjük.

Örmény pénztermét is találtak 2012-ben, amelyről *V. Székely György*, a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársa a következőket állapította meg:

„A Bugac-felsőmonostori pénzek Árpád-korra keltezhető sorozatának legkülönösebb darabja egy rézpénz

fele, melyet *I. Hethum* (1226-1269) Kis-Örményország uralkodója veretett. Mivel ezzel a területtel a XIII. században nem volt szorosabb kereskedelmi kapcsolat, Magyarországra kerülésének magyarázata csak egyéb, tényekkel nehezen igazolható feltételezéssel lenne lehetséges, mint pl. a Szentföldről hazatérők egyike hozta volna magával. Az egykorú írásos források és a helynévanyag alapján azonban tény, hogy az Árpád-kori Magyarországon számos, elsősorban kereskedelemmel foglalkozó örmény közösség élt, melyek közül az esztergomi volt a legjelentősebb. A bugaci örmény pénz Kárpát-medencei ritkasága ellenére nem áll egyedül Közép-Európában, mivel egy, a XIII. század első felében vert örmény pénz egy krakkói középkori lelőhelyen is napvilágra került.”

A pénz másik felét 2018-ban találták meg. A bemutatott fényképen az eltérő időben készült felvételek miatt van csak színkülönbség az érménél.

A monostorromokról és az örmény pénzről e sorok írója először a *Mértékadó* 2014. március 4-i számából értesült. Az *Új Ember* mellékleteként megjelent műsorfüzetben *dr. Rosta Szabolccsal*, a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatójával készítették interjút. Ezúton szeretném megköszönni az igazgató úr segítségét, a küldött fényképeket.

Fabók Dávid

Örmény Legenda – egy tánckantáta emlékezete

Az idén, március 26-án elhunyt erdélyi örmény származású, Nádasy Kálmán-díjas opera- és filmrendező, etnográfus *Moldován Domokos* 2001-ben állította színpadra az „*Örmény Legenda*” című tánckantátát, amely az örmény nép kereszténnyé válásának történetét dolgozza fel. A darab bemutatója éppen 20 évvel ezelőtt, 2001. június 16-án volt, a Kiscelli Romtemplomban.

Egy régi-régi örmény népdal dallamára lassan megtelik a színpad lányokkal, fiúkkal, Anahit pogány istennő szobránál áldozathoz készülődnek. A dal vad, pogány táncá forrósodik, őrzőgésük közben ledöntik Anahit szobrát is. Átszellemült arcú lányok, rajongó tekintettel egy ifjú férfit követnek mozdulataikkal, az ifjúban Gergelyre ismerhetünk. Lassú táncukat egy gyönyörű saragan (örmény liturgikus ének) dallama kíséri, amit megszakít Trdat király és katonáinak hirtelen belépése.

A darab ötletének megszületésére a bemutatón így emlékezett *Moldován Domokos*: „Éppen egy évvel ezelőtt történt, hogy jöttünk hazafelé Szamosújvárról, a gyö-

nyörű örmény bazilikából, Világosító Gergely ünnepéről *Avanesian Alex* rendező barátommal, és azon töprengtünk, hogy különleges produkcióval kellene 2001-ben emléket állítanunk annak a különleges évfordulónak, hogy 1700 évvel ezelőtt, 301-ben az örmények voltak az elsők Európában, akik fölverték a kereszténységet. A Budapestig tartó nyolcórás autótúr alatt, egy ősi örmény legenda mozzanatait felelevenítve, megszületett bennünk a történet, amelyet az idén tánckantáta formájában valóban sikerült színpadra állítanunk.”

Trdat király udvarolni kezd a Rómá-

ból menekült szűznek, Hripszimének, aki visszautasítja a király közeledését. Az egyre vadabb tánc végén Trdat dühében leszúrja az őt visszautasító Hripszimét. Trdat nővére, Khoszrovanduht és leánytársai csendben elsiratják a mártírt. Trdat katonái üldözőbe veszik a szüzeket, s megkötözve kilökdösik, majd halálra kövezik őket. Trdat király parancsára Gergelyt a legkülönbözőbb kínzásoknak vetik alá, majd börtönbe zárják.

Khoszrovanduht vezetésével – a titokban már Krisztus tanait hirdető – lányok, asszonyok Gergelynek ételt, italt, gyümölcsöt csempésznek a börtönbe. Trdat király katonáival vad mulatozásba kezd. A király tánc közben rosszul lesz. Előbb a király, majd katonái közül egyre többen az arcukat, fülüket tapogatva azt érzik, hogy disznóarcuk, fülük nőtt. A beteg király nővére, Khoszrovanduht javaslatára Gergelyt kihozzák a börtönből, mert ő az egyetlen, aki meg tudja gyógyítani a királyt és katonáit. Khoszrovanduht leánytársaival megfürdeti, felöltözteti a meggyógyult Trdat királyt, aki egy saragan dallamának kíséretében Gergely kezébe adja a szent pástort. Trdat vezetésével tédret hajtva ünneplik az örmény nép keresztény hitre térítő megváltóját: Világosító Szent Gergelyt.

Olsvay Endre, a Muzsika 2001 szeptemberi számában így ír a bemutatóról és a darabról:

„Június közepén három egymást követő estén a Kiscelli Romtemplomban előadták *Melis László és Mihályi Gábor* tánckantátáját, az *Örmény legendát*. (...) 1700 esztendeje, azaz Krisztus után 301-ben, elsőként a világon vált deklaráltan keresztény négye egy egész nép. (Az ENSZ ennek emlékére nyilvánította 2001 június 16-át az Örmények Napjává.) III. Trdat

Moldován Domokos 1943-ban született az erdélyi Sajóudvarhelyen. 1965-től amatőr-filmes, népzenegyűjtéssel foglalkozott. 1966-ban végzett az ELTE Bölcsészettudományi Kar néprajz szakán, majd elvégezte a Színház- és Filmművészeti Egyetemet is. 1966-tól a Magyar Televízióban sorozatot készített a magyar parasztfestőkről, valamint az Egyetemi Színpadon rendezett. Az 1970-es évektől a Mafilmnél néprajzi dokumentumfilmeket forgatott. A rendszerváltás után másfél évtizedig a főváros V. kerületének örmény kisebbségi önkormányzati képviselője volt. 2002-ben operarendezőiért Nádasdy Kálmán-díjjal jutalmazták.

örmény uralkodó ezzel megelőzte Nagy Konstantin római császárt. Ezt a történelmi tettet jeleníti meg a tánckantátá, a hozzá vezető eseményekkel egyetemben. Találó a műfajmegjelölés: táncjátéknak, balettnak nem nevezhetnénk a kompozíciót – súlyos tartalmához, átlényegítő sugallatához, de belső léptékéhez is illő a kantátá szakrális asszociációja. Az egész produkció megálmodója *Moldován Domokos*, aki nem csupán rendezője és jelmeztervezője, de a Budapesti Kamaraopera művészeti vezetőjeként is felelőse volt az alkotásnak. A főként korabeli történetírók munkáira támaszkodó librettó is az ő meg *Avenasian Alex* producer nevéhez fűződik. (...) A táncprodukciót nézve az a benyomásom támadt, hogy keresve sem található jobb és alkalmasabbat e művészi nyelv sokoldalúságának, intenzív kifejezőképességének demonstrálására. A Magyar Állami Népi Együttes táncosait egytől egyig dicséret illeti – magas hőfokon égve

jelenítették meg Mihályi Gábor koreográfiáját; azonosultak nem mindennapos szerepükkel és a gyakorta szokatlan mozgásformákkal. Igaz, mindebben kulcsszerep jutott *Aszatur Karapetiannak*, aki a Jereváni Állami Népi Együttes koreográfusaként főkonzultánsi minőségben tanította be az örmény táncokat a magyar előadóknak. A pogány vadságot és a spirituális szelidséget, a kérkedő önzést és a mártírsors vállalására is kész lelkületet beszélnél ekesebben jelenítették meg a mozdulatok. Jócskán akadtak különösen szuggesztív mozzanatok: a disznóvá vált harcosok föl-le hullámzó vonaglása a földön; a király és élő lelkiismereteként vádló nővére konfrontációja; Szent Gergely gyötrelmei. Fokozott figyelmünkre tarthatott számot az a jelenetsor, amelyben a király elszánja magát a kereszténység fölvetelére, ám szembe találja magát korábbi katonáival: bizony, 700 évvel később a Kárpát-

medencében sem ment végbe egyszerű parancsszóra ugyanez a fordulat. A legszebb színpadkép egyúttal a legtragikusabb is. A legyilkolt leányok a földre hanyatlanak, s egy észrevétlen pillanatban addig összefogott hajuk kibomolva hullik alá. (...)

Melis László közismerten fogékony a különféle, térben-időben tőlünk távoli (vagy annak tetsző) kultúrák iránt. Noha személyes örmény kötődése nincs, eredendő megszállottsággal vetette magát a munkába. Nyolc hónapon át ismerkedett az örmény zenével, ezt követően formálódott meg benne a tánckantátá zenei mártíriája, amely nem egyszerűen alkalmazza vagy netán mímeli az örmény hangvételt. Számos eredeti dallamot, motívumot asszimilál, plasztikusan idomítva azokat saját, ismert zenei arculéhoz. A mű tehát – jellegét tekintve – bartóki magatartást képvisel. A hagyomány által megőrzött dallam-típusokat saját invenciójú zenével öt-

vözi; eredeti anyagot pezsdtől föl – a hajdani repetitív művek eredményeit is felhasználva – permutációs eljárásal. Az összehatást végeredményben

„örményesnek” érezzük, de nem az egzotikus szuvenír talmi csillogásának szintjén. Alapvetően európai szellemű és felépítésű zene született,

Avanesian Alex: Örmény legenda

A kereszténység felvétele, az örmény nép számára oly fontos esemény 301-ben történt. A kereszténység felvételében elsődleges szerepet játszott *Világosító Szent Gergely*, aki később az örmény egyház első katolikosza lett és *III. Trdat* örmény király (287-330). V. századi örmény források szerint *III. Trdat* örmény király, 287-ben római légionáriusok kíséretében érkezett meg Örményországba, hogy visszaszerezze az apai trónt. Jeriz vidékén áldozati szertartást akart bemutatni Anáhit pogány istennő templomában, amelyhez egyik társa, Gergely segítségét kéri. Gergely, mivelhogy keresztény hitre tért, megtagadja, hogy egy bálványnak mutasson be áldozatot. *III. Trdat* örmény király az ártásati Chor Viráp (Mély Verem) börtönbe zárta Gergelyt, ahol csak halálraítélteket tartanak fogva.

Örményországban a kereszténység felvétele szoros kapcsolatban állt Szent Hripszime és vértanútársai halálával. A Legendárium alapján a Rómában született keresztény szüzek Diocletianus császár üldözései elől menekültek Keletre. Elzarándokoltak Jeruzsálembe, végigjárták a szent helyeket, majd Edesszából az örmény határhoz érkezvén, a Vághársápáttól nem messze található présházakban szálltak meg. Amikor *III. Trdat* örmény király meglátta Hripszimét, a lány úgy megbűvölte szépségével, hogy elhatározta, feleségül veszi. Hripszime azonban elutasította *III. Trdat* szerelmét. *III. Trdat* elrendelte, hogy engedetlenségéért végezzék ki Hripszimét és társait. A kivégzés súlyos lelki megrázkódást jelentett a királynak, amely idegi megbetegedéshez vezetett. Az V. században ezt a betegséget a népnyelv „disznó” jelzővel illette, és ezért van, hogy *III. Trdat*ot gyakran disznó fejjel ábrázolják. A király nővére, Choszroviducht több ízben is ugyanazt az álmodást látta. Az álmokban közölték vele, hogy testvérét, *III. Trdat*ot csak a tömlöcben sínylődő Gergely gyógyíthatja meg. Gergely csodával határos módon maradt életben a halálraítéltek börtönében. Az álmok hatására Vághársápátba hívták Gergelyt, ahol ünnepélyesen fogadták. Elsőként összegyűjtötte és örök nyugalomba helyezte a mártírhalált halt szüzek hamvait, majd terjeszteni kezdte a kereszténységet. Hittérítő munkájának 66. napján a király meggyógyult. *III. Trdat* örmény király és udvara ennek hatására felvette a kereszténységet, majd egész Örményországban államvallássá tette.

III. Trdat örmény király kinevezési okirata szerint Világosító Szent Gergelyt (Grigor Lusavoricot) kinevezi az örmények első katolikoszának.

„Mi, *III. Trdat*, Isten kegyelméből és a ti imádságotok által Nagy Örményország és az egész hadsereg királya, üdvözlétünket ajánljuk, és azt a parancsot küldjük nektek, hogy a Krisztus Istentől kapott lelki kegyelmének hagyományos ajándéka szerint nekünk Grigort az Isten által járt utak felügyelőjévé és előjáró tanítójává, pásztorává és orvossá kinevezzétek, amint azt nekünk Isten megparancsolta.” Vagharsapat város, 301.

amely mégsem idegen az örmény hagyománytól, és semmi esetre sem azzal ellentétes tónusú vagy éthoszú. A jobb híján európainak nevezhető iskolázottságú hallgató pedig, miközben a dallamfordulataiban, ritmikájában vagy hangkészletében (például pentachord, bővített szekunddal) ismeretlen zene zamatát ízlelgeti, az összehatást egységesnek érzi önmagában is, de tánccal, történettel társítva nem kevésbé. (...)

Érdemes szólni a helyszínről, mint szinterről. A romtemplom belső tere nem egyszerűen alkalmas volt az előadásra, és nem csupán méltó volt hozzá: jóval többet nyújtott! Aki járt már archaikus örmény templomban (Ecsmiadzinban, az ősi fővárosban ma is áll és templomként működik a három vértanú szűz, Szt. Hripszime, Gajane és Shokhakate VII. században épült temploma), döbbenetesnek találja a hasonlóságot azok és a bő 1000 év és több mint 2000 kilométer elválasztotta épület közt. A háttérben fölsejlelő tájkép a hófödte Ararát tömbjével tette teljessé a varázst.”

A táncantátá zenéje valóban megragadó. E sorok íróját is a zenemű fogta meg először és azóta sem ereszti. A dallamokat újra és újra hallgatva rendre felmerül a gondolat, milyen jó lenne újra színpadon látni ezt a művet. A téma mindig aktuális, érdemes lenne ismét belekezdeni egy új bemutató munkálataiba, hogy 20 évvel a premier után ismét és még többen gyönyörködhessünk muzsikában, énekben, táncban.

Forrás: *valasz.hu*
Székely Anna / 2001.06.22
Olsvay Endre: *Örmény Legenda*,
Muzsika 2001 szeptember
Képek: *Avanesian Alex*

A 2001-es bemutató színlapja:

Melis László – Mihályi Gábor: Örmény Legenda

A librettót írta:

Moldován Domokos és Avanesian Alex

Zenéjét szerezte: **Melis László**

Koreográfus: **Mihályi Gábor**

Vezényel: **Melis László**

Örmény táncok konzultánisa:

Aszatur Karapetian

Diszlettervező: **Csengery Zsolt**

Világítás: **Kiss István**

Rendező-jelmeztervező:

Moldován Domokos

Karigazgató:

Mihályi Gábor *Harangozó-díjas*

Tánckarvezető: **Németh Zsuzsanna**

Művészeti vezető:

Sebő Ferenc *Állami-díjas*

Táncolják a Magyar Állami Népi Együttes táncosai. Közreműködnek meghívott muzikusok.

Főszereplők:

Világosító Szent Gergely: **Hagymási Kis**

Zoltán, *III. Trdat* király: **Végső Miklós**

Harangozó-díjas, Szent Hripszime: **Borbély**

Beatrix, Khoszrovanducht, *Trdat* király

nővére: **Bakos Gabriella**, Saragan énekes:

Anna Mailyan

dr. Hun Eszter

Határon átnyúló magyar-örmény életutak

Beszélgetőpartnerem: Dr. Teplán Attila - magyar-örmény kettős állampolgár, aki nem mellesleg a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság magyar osztályának vezetője. Teplán Attilával, mint kellemes és jókedélyű interjú alanyommal, a vírushelyzetre és a külföldi munkavégzésére tekintettel, telefonon tudtam kapcsolatba lépni. Egy közös barátunktól kaptam meg az elérhetőségét, aki elmesélte, hogy Attila felmenői között vannak örmények, és ő talán az egyik első olyan magyar, aki saját kérelmére, idén szeptembertől örmény állampolgárnak is mondhatja magát, és emellett munkája sem hétköznapi.

Dr. Teplán Attila Budapesten született és eredetileg orvosnak készült, de már a Semmelweis Orvostudományi Egyetem gyakorlati órái alkalmával arra a gondolatra jutott, hogy talán nem ez a legmegfelelőbb hivatás a számára, és menet közben beiratkozott az ELTE Jogi karára is. 1990-ben kapta meg az orvosi oklevelét, majd nem sokkal később a jogi diplomáját is. Ezután pályázott a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság Hivatalának jogászi állására, amely munkakört 1996-tól kezdve látja el folyamatosan.

Mondhatni a kezdetektől fogva készíti elő az ügyeket és írja az ítélet-tervezeteket az éppen aktuális magyar bíró mellett angol nyelven. Ami sokszor jelent kihívást, hiszen az 50-es évek elején elfogadott Emberi Jogi Egyezménynek a mai kor követelményeihez igazítása, tágan értelmezése is a Bíróság feladatai közé tartozik, mert az eredeti elvek mentén, de teljesen új, akkor még nem létező tényállásokra is kell értelmezni az Egyezményt, ilyen fajsúlyos témák pl. eutanázia, abortusz, internet stb.

2001-ig egyedül volt állandó honos személyként kint a Bíróságon, aki a magyar jogi vonatkozású ügyekben, és a magyar panaszostól érkező ügyekben működik közre. Tulajdonképpen az itthon a híra-

dásokba kerülő összes strasbourgi ügy átment a keze alatt.

Elmondása szerint a kétezres évek elején még jóformán csak idős urakból állt a bíróság, míg manapság már egyértelműen a fiatalabb generációé a főszerep és a női-férfi arány is kiegyenlítettnek mondható. Az évek folyamán az Attila által vezetett magyar jogi osztály is 6-7 főre növekedett.

A korai időszakban az megnehezítette a kinti életet és az otthoniakkal való kapcsolattartást, hogy még nem volt email-kapcsolat, internet, mobiltelefon, nem volt fapados járat sem, sőt még az EU-ban sem voltunk, a határokon útlevél-ellenőrzés és

penzváltás volt a rutin. Azóta Európa szerecsére összezsugorodott! Igaz, most a járványhelyzet nehezíti az utazást, de normál körülmények között 2-3 hetente jár haza, Magyarországra, így az elszakadás sosem jelentett gondot. Elmondása szerint magyarnak érzi magát kint is, franciaként nem integrálódott, és ez nem is célja, Franciaország újabb és újabb tájait inkább utazó külföldiként fedezi fel. Ezzel párhuzamosan az évek alatt számos emberi jogi képzés oktatójaként járta a világot, különösen afrikai egyetemeken tartott előadásokat, ahol a tapasztalatsere volt a fő szempont.

De térjünk rá az örmény vonalra, hiszen talán ez érdekli a Kedves Olvasót a legjobban!

Attila olyan magyar családban nőtt fel, ahol szóbeszéd tárgya volt, hogy anyai dédnagymamája, leánykori nevén *Lukács Irma*, örmény származású. Azt is tudták,

Lukács Irma, dédnagymama

hogy a család ezen része, a vizmai Lukács család eredetileg az erdélyi Erzsébetvárosból származott. Az örmény származást a nagymama számon tartotta, de inkább csak sokszor emlegette, a család azonban nem feltétlenül az örmény szokások körül élte a mindennapjait.

Egy nap azonban kezébe került a Gudenus-könyv, aminek tanulmányozása során kiderült, hogy ezen az anyai ágon egészen 1762-ig fel tudja vezetni a családfáját az akkor nemesített erdélyi örmény Lukács család vonalán. A család egyik legnevesebb – oldalági – tagja volt egyébként az a *Lukács László*, aki 1912-13-ban rövid ideig Magyarország Miniszterelnöke volt. Attila belevetette magát a magyarörmény genealógiába. A Szongott-féle gyűjtemény segítette a továbbiakban leginkább, amiből kiderült, hogy a Lukács család eredeti örmény neve *Luszig* illetve *Luszigián* volt. A névvel úgymond nem várt családi kincsre bukkant, ami az örmény identitását is bontogatni kezdte. Ahogy egyre inkább jutott előre a családi történetben, úgy színesedett a saját története is.

Egy 2019-es örményországi utazás nyomán tudatosult benne, hogy az igazolt örmény leszármazás állampolgárságra is alapot adhat, kicsit a határon túli magyarokéhoz hasonló módon.

Egyre erősödött benne a jogászi, szakmai kíváncsiság, tényleg lehetséges-e ez, és ha igen, hogyan lehet a dolog végére járni? Így hát jereváni ügyvédektől megérdeklődte az állampolgársági kérelem pontos menetét, hogy mit hogyan kell igazolni, hiszen örmény keresztlevéllal már hosszú ideje nem rendelkezett a család. Ezt követte a sok utánjárás, és hosszas előkészítő munka, a dokumentumok hiteles fordítása, aposztilláltatása – az eljárás meglehetősen bürokratikus! Tavaly szeptemberre aztán összeállt az anyag, és Attila beadta a ké-

relmet személyesen, Jerevánban. Szokatlan érzés volt az OVIR névre hallgató hivatal folyosóján sorban állnia libanoni, ukrainai, grúzai, szíriai örmények között – az világos volt, hogy sok magyar folyamodóval még nem volt dolguk az ügyintézőknek... Fél év alatt elbírálták a kérelmét, és idén márciusban, pont a vírushelyzet kihirdetésekor meg is kapta a levelet, melyben arról tájékoztatták, hogy örmény állampolgárságot kapott! Minthogy erre egyenes leszármazási úton került sor, így állampolgársági vizsgát és nyelvismeretet nem kívántak meg a jereváni hatóságok, az okiratok átvételéhez és a procedúra jogerőssé válásához azonban újabb személyes megjelenésre volt szükség. Hátráltató tényező volt, hogy pont addigra lezárták a határokat a vírus miatt.

Azonban ahogy tudott, utazott (ami távolról sem volt egyszerű, hiszen Európa felől gyakorlatilag a forrongó Minszken keresztül vezetett az egyetlen működő jereváni repülőjárat!), és idén szeptember első napjaiban kézbe vette örmény útlevélét és személyi igazolványát. Ez felemelő pillanat volt számára. „Büszkeséggel töltött el, hogy a családi emlékezet kézzel foghatóvá vált, hogy nem hagytam veszni a múltat, és e mellett egy ősi néphez tartozónak is mondhatom magamat, immár hivatalosan is.”

A legutóbbi út során már nemcsak látogató volt, hanem – ha elsőre furcsa is ezt így kimondani – második hazájába is érkezett. Alig várja, hogy ismét mehessen, és Jereván meg a Szeváni-tó környéke után felfedezze az ország távolabbi vidékeit is.

„Ha azt kérdezik tőlem, mit jelent számomra az örménység, még gondolkodnom kell a pontos válaszon, hiszen csak a közelmúltban történt a dolog: egyelőre jogi kötelék fűz az országhoz, amit azonban minden újabb otlléttel jobban a magamé-

nek fogok érezni. Nagyon rossz érzés volt például néhány héttel visszaérkezésem után a harcokról szóló híreket olvasni. Ennek kapcsán az örmény kollégákkal is szorosabb lett a kapcsolatom Strasbourgban. Mindeközben magyar-örmény kettős állampolgárként az önazonosságomból nem kell feladnom semmit, hogy örménynek is érezzem magam. Regisztrált örmény kisebbségi választóként, de persze ugyanolyan magyar (is) maradtam, mint voltam.”

A három eddigi utazás során Jereván kifejezetten kedves helye lett: vonzó modern nagyváros, amit kaukázusi egzotikum, posztszovjet retró és mediterrán életöröm színesít. Némelyik belvárosi utcája nyugodtan lehetne a Terézvárosban is, öreg fák alatt teraszos vendéglők, kávézók, lounge-ok, a forgalomban pedig negyvenéves Volgák araszolnak vadonatúj Ferrarik mellett. A jerevániak nyitottak, barátságosak, sokan tudnak angolul, szóval az oda utazónak nincs nehéz dolga. Finom ételekben főleg nincs hiány, az örmény barbecue, a khorovác felülmúlhatatlan, a minden formában felbukkanó gránátalma egyenesen függőséghez vezet! Az Ararát látványa a naplementében pedig meghatározó élménnyé vált számára, amit a Kaszkád monumentális lépcsőiről újra és újra meg kell nézni és át kell érezni.

Hegedüs Annamária

Hegyvidékiek a Fiumei úti sírkertben

Elsősorban az örmény gyökerű híres személyek sírjának felkeresésére indult a népes csoport a sírkertbe a XII. Kerületi Örmény Önkormányzat szervezésében.

Farkas Edit várt bennünket a főbejáratnál, ahol több érdekes dolgot mesélt el a temető történetéről, a temetkezési lehetőségekről.

A sírkert a 19. század közepén Pest köztemetőjeként nyílt meg, majd a század végére Magyarország legrangosabb kegyeleti helyévé vált. A temető nemzetünk nagyjainak emlékezte mellett az 1849 óta egymást váltó történelmi korszakok lenyomatát is őrzi. Itt nyugszanak legnagyobb számban a magyar történelem és kultúra nagyjai, a síremlékek jelentős része művészettörténeti érték, híres építészeti, szobrászok alkotása. A sírkertben külön parcellát kaptak a művészek, a jakobinusok, az 1848-as és 1956-os forradalmak hősei, és hatalmas mauzóleum emlékeztet a pártállami idők halottkultuszára is.

A Kádár-korszakban sok sírt felszámoltak, helyet biztosítva az elhunyt kommunistáknak. Azóta már csak a leszármazottakat lehet a nemzeti sírkertbe temetni.

Az előre leadott örmény gyökerűek listájáról elsőként *Kacsóh Pongrác* sírját kerestük fel. A név olvasása nélkül rögtön sejtettük, melyik sírnál állunk, ugyanis a síremlék a furulyázó Jancsit ábrázolja. *Farkas Edit* nagyon szépen felkészült az örmény gyökerű személyek életéről, tevékenységéről. Feltételezzük, hogy ritkán visz csoportot *Lukács Béla*, *Gajzágó Salamon* hantjához.

Megálltunk *Görgey Artúr*, *Ady Endre*, *Bányai Elemér* – Zuboly síremlékénél. Ez utóbbit a XVI. Kerületi Örmény Önkormányzat újjátta fel – a hátoldalon látható felirat szerint.

Gajzágó Salamon sírja

Kacsóh Pongrác sírja

Szilágyi Dezső sírja

Kevesen tudtuk, hogy e temetőben is sok '56-os áldozat nyugszik, elsősorban az utcai harcok során elhunytak. Egy parcellában helyezték el őket, azonos formájú emléktáblával (többet név nélkül találtunk). A parcella központjában 13 keresztben végződő emlékkő áll, így hozták összefüggésbe a forradalom kegyetlen befejezését az Aradon kivégzettekkel.

Lukács Béla közlekedés- és kereskedelemügyi miniszter sírján sajnos csak az 1987-ben elhunyt *Perjési Ferencné Lukács Márta Simonia* neve olvasható jól. A közelben található *Szilágyi Dezső* orosz-lánszoborral és portréval ellátott emlékhelye. *Gajzágó Salamon* obeliszkje alatti kriptában többen nyugszanak. Közülük csak egy másik *Gajzágó Salamon* viseli az örmény nevet. Az Állami Számvevőszék 2004-ben alakította ki az emlékhelyet, s ide temették el a szervezet elnökeit, tagjait. Az obeliszk alatt Széchenyi-idézetet olvashatunk: „A haladásnak, valamint a haza oltárára tett költség kiadásának okszerintinek kell lennie.”

Idegenvezetőnk felhívta a figyelmet *Lázár Vilmosné, Damjanich Jánosné* síremlékére is.

Görgey Artúr síremléke

Csupán vezetéssel tekinthető meg *Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Batthyány Lajos* mauzóleuma. Megcsodáltuk ezeket is belülről.

A kétórás program során nem tekinthettük meg *Csiky Gergely, Barcsay Jenő* sírját, a művészarcella ugyanis távolabb található. Örömmünkre szolgált azonban, hogy az általunk ismert tényeket idegenvezetőnkől is hallhattuk.

ÖRMÉNY EGYPERCESEK

Az Amerikai Örmény Múzeum gyűjteményéből mutatunk be érdekességeket.

Palack

XVIII. század

Magas, négyzetes alapú, oszlopos kialakítású mázas kerámia palack, keskeny hengeres nyakkal és peremmel. A mázas díszítés virágokból és levelekből kialakított mintázatból áll. A minták fekete körvonallal lettek felrajzolva, majd sárga, zöld és kék mázzal kifestve, s végül piros pontozással körbe díszítve. Kütahya területéről származik.

További érdekes tárgyak, cikkek és hírek találhatóak Facebook oldalunkon: @EOKKofficial

TARTALOM

Örmény fohászok 3. – dr. Sasvári László	1
NYITVA! – Fabók Dávid	2
Az új élet dicsérete – Várady Mária	3
Örmény arcképek: Begidsán Katalin és Lukács Lukács 2 – Gyarmati Béla	5
Felhívások	8
Az okos örmény és a dolváth – Várady Mária	9
A produktív fájdalom művészete – Blénesi Éva	12
Örmény pénzek Bugacpusztán – Hegedüs Annamária	19
Örmény Legenda – egy tánckantáta emlékezete – Fabók Dávid	21
Határon átnyúló magyar-örmény életutak – dr. Hun Eszter	26
Hegyvidékiek a Fiumei úti sírkertben – Hegedüs Annamária	29
Örmény egypercesek: palack	30
Villon: Ballada – vers	31

Villon

Ballada

Melyet Villon készített, anyja kérésére, hogy imádkozhatna a szent Szűzet.

Illyés Gyula fordítása

(Elhangzott 2021. május 20-án, a Fővárosi örmény Klubban)

Óh Föld úrnője, Égnek asszonya
S kit retteg a Pokol, a bús mocsár,
Jámbor leányod majd fogadd oda,
Hol drága kört kedveltid népe zár,
Bár érdemem ezektől messzi jár.
Ám égi jód, Úrnóm, a szent vagyon,
Vétkem fölött is bővséggel vagyon
S e jók nélkül nem jut föl senki sem
Az égbe! Én e juszt hát nem hagyom:
Óh, élve s halva ez az én hitem!

Fiadnak mondd, hogy íme öv ez a
Törődött szív és irgalmára vár,
Ő nőszemélyt nagy bűnből oldozza
Egyiptom földjén és nem érte kár
Teofilusz frátert sem, lelke bár
Az ördögökkel cimborált vakon,
Óvj: én ne tégyek ily balgatagon,
Szent Szűz, kinek szeplőtlen méhiben
Misénk szentsége nyugvék egykoron...
Óh élve s halva ez az én hitem!

Lásd, együgyű, agg szolgálód, soha
Meg nem tanulok én olvasni már,
De templomunk falán képek sora,
S ott láttam: a menny csupa lant s gitár,
A pokol meg szurok, tűz, ronda sár:
Emettől félek, az tetszik nagyon
S tudom, kegyes Szűz, én a jót kapom,
Mert kedveled a bűnöst, ha híven
Tér trónusodhoz s kér éjen s napon...
Óh élve s halva ez az én hitem!

Örmény Családi Piknik Kőbányán, az Ihász utcában

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - FÜZETEK

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa.

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomdai munkák: Dunakult Kft.